

Ivan Levar v nacističnem taborišču

Ivan Levar po prihodu iz taborišča

Najkasneje novembra 1943 so Levarja odpeljali iz Ljubljane v Dachau, kjer je bil do 25. marca 1944, ko so ga s Francetom Koblerjem, zdaj upokojenim sodnikom višjega gospodarskega sodišča, premestili v taborišče Sachsenhausen, Oranienburg b. Berlin, v 14. blok z jetniško številko 77100, kjer je bil vse do februarja 1945.

France Kobler nam je na našo prošnjo poslal »Prispevek k liku Ivana Levarja«, iz katerega povzemamo naslednji odlomek:

»V taborišču se je v osnovi običajno kazal vedrega optimista, pogumnega včasih do neprevidnosti, bili pa so trenutki, ko je bil popolnoma strt, obupan in prestrašen. — V Dachauu je bil naš informator o dejanskem položaju, poiskal si je nekaj starih znancev, eden je bil v taki funkciji, da je imel priložnost poslušati radijske oddaje iz Londona. Položaj je vedno dokaj trezno presojal in nas hrabil. — Droben doživljaj z njim: Ko so naju obrita po glavi in telesu v zapranih cebrah prignali pozno zvečer na sprejemni blok št. 14 v Sachsenhausen, je bilo vse taborišče kot izumrlo, na št. 14 pa so se še hrupno pogovarjali trije SS in neki gestapovec ogromnih dimenzij, oblečen v enako cebra uniformo kot midva. Na običajno vprašanje kaj sva po poklicu, je Janez, v veri da bo dvignil svojo vrednost, javil, da je bil operni pevec in igralec v državnem teatru. Pijani gestapovec — vsa družba se je nalivala s konjakom — je vprašal Janeza, kaj vse je pel. Na njegov samozavestni odgovor, da je bil vodilni bariton, se je na presenečenega Janeza ob pritrdjevanju navzočih krvnikov zadril, naj zapoje znano arijo Rigoletta iz scene na dvoru: Hoho, hoho... Bolj ko se je opravičeval, da ne more, ker je izgubil glas zaradi TBC v grlu, bolj so pritiskali nanj in mu grozili s posledicami, če ne bo ubogal. Pošastna je bila scena, ko je Janez — oblečen v cebro in obrit po glavi — v stavu »mirno« kot

pravi dvorski norec poskušal zapeti arijo Rigoletta. Strah in ponižanje mu nista dala peti in ko je iztisnil nekaj glasov iz sebe, se mu je zataknilo in zaihtel je od ranjenega ponosa. S psovkami so naju odgnali v ledeno spalnico z 200 lageraši, Janez pa je vso noč ihtel. — Ob režimu, ki je vladal v taborišču, bi bil Janez podlegel, da ga ni čez nekaj dni potegnil k sebi na revir zdravnik dr. Milan Cunder. Tako Levarju kot Vorancu Prežihu je dobesedno rešil življenje, ker ju je ves čas jetništva v tem taborišču imel pri sebi kot bolničarja in ju skrival pred pogostimi kontrolami. Na intimnem praznovanju rojstnega dne Vorančevega v avgustu 1944 nam je Janez deklamiral dolge odlomke iz Kralja Leara. Pretresljivo je bilo in poslušali so ga celo bolniki, ki niso razumeli jezika.»

Iz Sachsenhausna je Levar pisal bratu Alojzu, bivajočemu v Celovcu na Cesti 10. oktobra št. 3, dvojce pisem (16. 4. in 3. 12. 1944) v nemščini.

1.

Ljubi brat! Moj naslov takoj pošlji hčerki Ančki in teti. Naj mi po slovenskem Rdečem križu vsak teden pošljeta paket. Pošljeta naj mi še: par ponošenih čevljev, dve srajci, 2 para nogavic, brivski aparat, milo in čopič. Počutim se dobro, pozdravljam in poljubljam Lizo, mislim samo nanjo. Tudi Ti mi — kot do zdaj v Dachau — pošiljaj pakete raje vsak teden, misli posebno na salame, cigarete in tobak. Piši mi, kako je doma. Če moreš, daj moj naslov gospe Anderwaldtovi — trgovina s steklenino, Kranj. To lahko opraviš tudi pismeno. Zdaj pa pozdrave in poljube iz vsega srca Tvoj brat Ivan.

2.

Ljubi brat in svakinja! Oprostita mi, ker Vama tako dolgo nisem pisal. Pakete, ki si mi jih poslal, sem v redu prejel. Iz vsega srca hvala Tebi in Tilki. Želim Vama kakor tudi vsej svoji družini vesel božič in srečno novo leto. Izrôči mojim vse moje srčne želje in poljube. Počutim se dobro in tudi zdrav sem. Še enkrat hvala vsem in pozdrav. Vaš Ivan.

Pozor! Nobene spremembe naslova: Statt Block — 14, Block-49!

Levarja so potem odgnali v Buchenwald, Kobler pa je ostal v Sachsenhausnu. Po umetnikovi smrti je slednji v sožalnem pismu (10. 12. 1950) vdovi Lizi Levarjevi pretresljivo orisal njegovo trpljenje v nemških taboriščih:

Spoštovana gospa! Minul je teden dni, odkar je Janeza zagrnila domača zemljica. Nisem se Vam oglasil s tolažilno besedo, v svojem srcu pa sem mu odprl kotichek toplega spomina in prisrčnega razgovora.

Vsi na zadnji poti so ga slikali kot genija in velikega ustvarjalca mogočnih teaterskih likov, jaz pa sem ga zraven tega poznal kot človeka brez škrlata in maske, ki je globoko doživljal, bridko trpel in se po otroško veselil. Čeprav sta se najini poti v zadnjem času le redko kedaj srečali, pa naju je vendarle vezala skupno prehojena pot najglobljega ponižanja in skritega največjega pričakovanja. In tako ga vidim: moker sneg naletava, za nama stoji esesovec-invalid v usnjenem jopiču z bičem v roki, midva pa žagava, žagava v nedogled, poleno za polenom, predno je jutro do poznega večera, ko se v celici pogovarjava z morilci in tatovi. Pa pozneje, ko naju je v Hofu lepo oblečena meščanska deklica opljuvala, s kakšno do kraja izmučeno kretnjo si je obrisal lice! Tako sva hodila skozi nemško Kalvarijo, njegova desna in moja leva roka sta bili

3. XII. 1949

Der Tag der Entlassung kann jetzt noch nicht angegeben werden. Besuche im Lager sind verboten. Anfragen sind zwecklos.

Auszug aus der Lagerordnung:

Jeder Häftling darf im Monat 2 Briefe oder Postkarten empfangen und absenden. Eingehende Briefe dürfen nicht mehr als 4 Seiten à 16 Zeilen enthalten und müssen übersichtlich und gut lesbar sein. Geldsendungen sind nur durch Postanweisung zulässig, deren Abschnitt nur Vor-, Zuname, Geburtsort, Häftlingsnummer trägt, jedoch keinerlei Mitteilungen. Geld, Fotos und Bildereinschlüsse in Briefen sind verboten. Die Annahme von Postsendungen, die den gestellten Anforderungen nicht entsprechen, wird verweigert. Unübersichtliche, schlecht lesbare Briefe werden vernichtet. Im Lager kann alles gekauft werden, Nationalsozialistische Zeitungen sind zugelassen, müssen aber vom Häftling selbst im Konzentrationslager bestellt werden. Lebensmittelpakete dürfen zu jeder Zeit und in jeder Menge empfangen werden.

Der Lagerkommandant

Lieber Bräuer u. Schwägerin!

Herzlichen Glückwunsch, dass ich so wenigstens nicht
an Euch beide geschrieben habe. Die
Pakete die Du mir geschickt hast
sind in Ordnung. Ich danke Dir
in Taten vom ganzen Herzen. Wünsche
Euch beiden, sowie meiner ganzen
familie frohliche Weihnachten
u. glückliches Neujahr. Übergehe
den Meinen, allen meine Glück-
wünsche u. Küsse. Ich befinde
mich wohl u. bin gesund. Noch
einmal Dank allen u. meine
Griße Johann

Heilung! Kleine Lebensveränderung:
Statt Block-14, Block-49!

uklenjeni v skupno lisico, skupna je bila celica, skupna jed in skodelica, skupna deska, ki sva na njej ležala. Še ga vidim, vsega shujšanega in neobgljenega v revirju, ko ga razjeda onemogli srd in skrb za domače, še vidim njegove solze, ko prejme vest, da je fantka povozil avto, in spet njegov nasmejani obraz, ko je zvedel, da se bo fantek pozdravil. Ko je odhajal na transport z mojo odejo, sva se poljubila in si obljubila, da ponese domov pozdrave tisti od naju, ki se bo rešil iz tistega pekla.

Tako se pogovarjam z njim na večer, kadar preneha vihra dela in najin razgovor je iskren kot некоč.

Gospa, tudi jaz sem mnogo izgubil in moja bolečina se skromno pridružuje Vaši veliki žalosti, da bi Vam bilo vsaj malo lažje. Če je res, da se skupno trpljenje bolje prenaša, naj Vam pomaga izmed mnogih tudi ta moja preprosta iskrena beseda. France Kobler.

(Hof — nemško mesto na meji Češke; »njegova desna in moja leva roka sta bili uklenjeni v skupno lisico« — 10 dni na transportu iz Dachaua v Sachsenhausen; »da je fantka povozil avto« — sin igravke Ančke Levarjeve. Te podatke in one v prvem poglavju je dal France Kobler.)

Ivan Levar (1888—1950), chanteur d'opéra de renom européen et acteur du Théâtre national slovène de Ljubljana, a subi entre novembre 1943 et mai 1945 toutes les atrocités des camps de concentration allemands (Dachau, Sachsenhausen, Buchenwald). Cette période de sa vie nous est connue par deux de ses lettres écrites de Sachsenhausen et encore mieux par le récit qu'en a fait son camarade de prison, le juge France Kobler, qui a peint avec force le portrait tragique de l'artiste humilié jusqu'au fond de son être.

Vstop Milana Skrbinška v ljubljansko Dramo

Po uspehu v Trstu, po bosanski turneji z Marijo Vero in po ravnateljevanju in delovanju v Celju in Mariboru je Skrbinšek zaprosil za mesto režiserja in igralca v ljubljanski Drami.

11. 8. 1922 je upravnik Hubad sklical sejo, ki naj bi o tem razpravljala. Ni šlo brez težav, kakor bi spričo kandidatovega slovesa pričakovali. O tem priča *sejni zapisnik* (v SGM), ki je razen namestitvene odločbe in Skrbinškovih izjav, ki jih bomo prav gotovo našli v drugem zvezku njegovih spominov, verjetno edina listina o tem pomembnem dogodku.

Na sejo, ki jo je vodil Matej Hubad, so prišli režiserji Osip Šest, Franjo Bučar, Boris Putjata in igravca Anton Danilo in Zvonimir Rogoz ter vodja gledališke pisarne Josip Bitenc, z zamudo pa še Milan Pugelj in Pavel Golia, o katerem vemo, da je že v prvi polovici 1919 vneto vabil Skrbinška v Ljubljano (Gledališki list ljubljanske Drame 1963/4, št. 2, str. 45—46).

Najprej je poročal Hubad: prebral je Skrbinškovo pismo njemu in Golji in priporočilna pisma, med njimi gotovo tisto iz Trsta z dne 27. 7. 1922 (glej pravkar omenjeni Gledališki list) in ono dr. Škapina z dne 15. 7. 1922, ki kot član gledališkega sosveta v Mariboru toplo priporoča Skrbinška, s čigar odhodom bo »nastala na mariborskem odru velika luknja, ki bi je ne bilo mogoče zamašiti«, vendar je umetnik postavil »visoke zahteve«, zato se je intendant dr. Brenčič izjavil proti angažmaju, »ker je mariborsko gledališče zelo slabo financijelno dotirano«. Zaradi vzdušja, ki je v njem potekala seja, je potrebno